

קיצור הלכות בין המצרים

תמוז תשפ"ו

יו"ל על ידי

בית מדרש מקוון ללימוד הלכה

itim-latora.org

סיכום הלכות בין המצרים

מנהג התימנים	מנהג האשכנזים	מנהג הספרדים	
י"ז בתמוז	י"ז בתמוז	גרע"י, אול"צ: ר"ח אב גרמ"א: י"ז בתמוז	נשיאת נשים
י"ז בתמוז	י"ז בתמוז	י"ז בתמוז	ריקודים ומחולות
י"ז בתמוז	י"ז בתמוז	י"ז תמוז	ברכת שהחיינו
י"ז בתמוז	י"ז בתמוז	י"ז בתמוז	שמיעת כלי נגינה
י"ז תמוז (רביס מחמירים)	י"ז בתמוז (רביס מחמירים)	גרמ"א: י"ז בתמוז אול"צ: טוב מר"ח גרע"י: לא נאסר	שירה בפה כשאינה בדרך מצווה
י"ז בתמוז	י"ז תמוז	ר"ח אב	קניית בגדים וכלים חשובים
שו"ע המקוצר: י"ז בתמוז פעולת צדיק: שבוע שחל בו	מ"יז בתמוז	מחמירים מערב שבת חזון	תספורת וגילוח
מהדין מר"ח אב. כשאפשר מ"יז בתמוז.	מהדין מר"ח אב. כשאפשר מ"יז בתמוז.	מהדין מר"ח אב. כשאפשר מ"יז בתמוז.	טיול של תענוג
ר"ח אב	ר"ח אב	ר"ח אב	בנין של שמחה ומותרות, סידר וצביעה
ר"ח אב	ר"ח אב	ר"ח אב	שתילת עצי נוי ועציצים
ר"ח אב	ר"ח אב	ר"ח אב	קניות של שמחה
סעודה מפסקת בלבד	א' אב	ב' באב	אכילת בשר ושתיית יין
רובם ככולם נהגו היתר	א אב	א' אב	תפירה וסריגה של בגד חדש
שבוע שחל בו	א' באב	שבוע שחל בו	כביסה וגיהוץ
שבוע שחל בו	ר"ח אב	שבוע שחל בו	לבישת בגד מכובס
שבוע שחל בו	ר"ח אב ואפילו בצונן	שבוע שחל בו	רחיצת כל גופו
מותר	שבוע שחל בו	מותר	ציפורניים

לרפואת כל חולי ישראל ובכללם

יוסף בן מרגלית

עדי בן חיה אסתר

ולעילוי נשמת

חביבה בת חנניה

תוכן העניינים

2	סיכום הלכות בין המצרים.....
5	צום שבעה עשר בתמוז.....
5	ליל י"ז בתמוז.....
5	החייבים והפטורים בתענית.....
6	פרטי דינים בתענית.....
6	התפילות בתענית.....
7	הלכות בין המצרים.....
7	אבילות על החורבן.....
7	נשיאת נשים.....
7	ברכת שהחיינו.....
7	ריקודים ומחולות.....
8	שמיעת כלי נגינה.....
9	קניית בגדים חשובים.....
9	תספורת וגילוח.....
10	טיול של תענוג.....
10	חשש סכנה.....
10	בנין של שמחה ומותרות, סיווד וצביעה.....
11	שתילת עצי נוי ועציצים.....
11	קניות חשובות ושל של שמחה.....
12	אכילת בשר ושתיית יין וסעודות רשות.....
13	תפירה וסריגה של בגד חדש.....
13	כביסה וגיהוץ.....
13	לבישת בגדים מכובסים.....
14	רחיצת כל גופו.....
15	ציפורניים.....
15	הלכות תשעה באב.....
15	ערב תשעה באב וסעודה המפסקת.....
18	איסור אכילה ושתיה.....
19	איסור רחיצה.....
20	איסור סיכה.....
20	נעילת הסנדל.....
20	דינים נוספים הנוהגים בתשעה באב.....
21	מנהגים הנמשכים בעשירי באב.....

צום שבעה עשר בתמוז

ליל י"ז בתמוז

סעודת שמחה - אין ראוי לעשות סעודת שמחה כנישואין או שבע ברכות אור ליום התענית (הלח"ג כד נ, צ"א י כו, הליכות שלמה שצו). ויש שמקלים לעשות נישואין בלילה זה למי שלא קיים פריה ורביה (אג"מ אור"ח כ ק, חזו"ע קמח) ובמוצאי הצום מותר לעשות שבע ברכות לחתן תוך שבעה (הליכות שלמה שם. ולענין שירה ראה להלן)

אכילה קודם עלות השחר – אמנם צום י"ז תמוז מתחיל מעלות השחר, אך אם כבר ישן בלילה אין לאכול ולשתות קודם עה"ש אלא אם כן התנה קודם השינה לעשות כן (שוע תקס"ד א). ומנהג האשכנזים להקל לשתות לאחר שינה וכן להקל לאכול אחר שינת ארעי (רמ"א שם). ועל פי הזוהר נכון להמנע מאכילה אחר שינת לילה אפילו אם עשה תנאי. וטוב להחמיר בזה (משנ"ב פט כח, כה"ח פט כח, הלח"ג כד מזו, אול"צ לא ב)

החייבים והפטורים בתענית

חיוב תענית - הן האנשים והן הנשים חייבים להתענות ב"ז בתמוז.

בעלי שמחה – בעלי שמחה לרבות חתן וכלה, הורי הנימול, מוהל וסנדק חייבים להתענות ב"ז בתמוז.

ובתענית דחוייה מפסיקים להתענות לאחר מנחה גדולה (שו"ע תקנ"ט ט. חזו"ע מו) אמנם את סעודת הברית הגדולה יעשו בלילה (שעה"צ לה) ויש מחמירים להשלים את הצום גם בדחוייה (מקר"ק הרי"ב בשם הגרמ"א. וכן מנהג תימן). וכן הדין בתשעה באב.

חולה - חולה שאין בו סכנה כלומר שנחלש כל גופו פטור מלהתענות. ואסור לו להחמיר על עצמו (משנ"ב תקנ"ד).

מעוברות ומניקות - מעוברות וכן נשים המניקות בפועל פטורות מן התענית (שו"ע תקנ"ד ה, אול"צ כה ז, חזו"ע נז) ויש שהחמירו שאם אין הם מרגישות חולשה מיוחדת או טרם עברו עליהם ג' חודשים מתחילת הריונם נכון שיתחילו בתענית כפי כוחן (רמ"א תקנ"א, הלח"ג כד כה, לח. וכן החמירו בני תימן) אבל אם הן מצטערות הרבה מהתענית אסורות להחמיר ולהתענות (שער הצי"ן תקנ"ג).

יולדת – יולדת עד 30 יום מהלידה פטורה מהתענית (שו"ע תקנ"ד ו), ולאחר מכן אם אינה מניקה בפועל ויכולה להתענות, מחוייבת להתענות כפי יכולתה ואפילו תוך כ"ד חודש ללידה (חזו"ע סב).

זקנים - זקנים ותשושי כח שלדעת רופא התענית מזיקה להם פטורים מן התענית ואפילו אין חשש לסכנה (כה"ח תקנ"ו)

קטנים – קטנים שאינם בגיל מצווה פטורים מלהתענות (חזו"ע סו) ויש שכתבו שאם מבינים מעניין האבלות נכון לדחות מעט את שעת הסעודה שלהם לחנכו להשתתף עם הציבור (הלח"ג כד ז) ונכון שלא יאכלו מעדנים וממתקים ביום זה. ובני תימן נהגו לחנך את הקטנים לצום.

פרטי דינים בתענית

רחיצת הפה וצחצוח שיניים - אדם שאין דעתו מיושבת עליו כל היום אם לא ירחץ פיו כהרגלו, מותר ברחיצת הפה במים ב"ז בתמוז (משנ"ב תקנד כב. ובתשעה באב יש להמנע). ויש מתירים לאדם שרגיל בכך ואין במים שיעור רביעית וכן במשחת שיניים (חזו"ע כז ובהערות עמ' כח) ובכל אופן יקפיד להרכין ראשו שלא יבלע.

בליעת כדור - החש בגופו בתענית וצריך לבלוע כדור נגד כאבים רשאי לבלוע את הכדור ללא מים. ואם הוא מצטער, ואינו יכול לבלוע הכדור בלי מעט מים, רשאי ב"ז תמוז גם לבלוע עם מעט מים (חזו"ע עמ' ל', תשובות והנהגות ג קנו. הליכות שלמה תנא).

ברך על מאכל - מי ששכח וברך על מאכל בתענית ציבור ונזכר קודם שטעם, לא יטעם כלל ויאמר מיד 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' (כה"ח תקסח טז, אול"צ לא ה, הלח"ג כד מה, משנה הלכות ז פ, דעת תורה תקסא א, תשובות והנהגות א שכט) ויש אומרים שיטעם מעט (חזו"ע כב).

הנהגת האדם בתענית - השרוי בתענית לא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן (שו"ע תקס"ב) ויהיו כל מעשיו באמונה ובנחת ביותר שלא יבוא לכלל כעס (משנ"ב שם ג)

התפילות בתענית

עננו — שליח הציבור אומר עננו כברכה בפני עצמה לפני ברכת רפאנו בשחרית ובמנחה (שו"ע תקס"ג). והיחיד אומר אותה בשומע תפילה. למנהג הספרדים אומרים היחידים בשחרית ובמנחה (חזו"ע עא) ולמנהג האשכנזים רק במנחה ואפילו במנחה גדולה (רמ"א שם, משנ"ב י). ולמנהג תימן אומרים עננו גם בערבית שקודם התענית (וראה משנ"ב שם ט).

שכח לומר עננו — אדם ששכח לומר עננו בשומע תפילה, אם עדיין לא אמר שם ה' של ברכת 'שומע תפילה', חוזר ואומר עננו. ואם כבר אמר שם ה' של סיום הברכה, אינו חוזר. ואומרה לאחר תפילתו קודם יהי לרצון השני (שו"ע תקס"ב, משנ"ב שם ז, פסת"ש שם ב).

תענית שעות - מי שמתענה תענית שעות ואינו מתכוין להשלים התענית כולה, למנהג הספרדים לא יאמר עננו אפילו בשעה שמתענה (שו"ע תקס"א) ולמנהג האשכנזים אומר (רמ"א שם).

לא מתענה כלל — אדם שלא מתענה, לא אומר עננו בתפילתו. וכן לא ישמש כחזן ולא יעלה לתורה בתענית (שו"ע תקס"ו, ה, ר).

תפילה עם בעלי שמחה — מנין שחרית שמתפללים בו חתן תוך שבעה או בעל ברית ביומו, הציבור אומר וידוי וסליחות אך אין אומרים נפילת אפים ולא 'והוא רחום' (שו"ע קלא ה, משנ"ב כז) ויש אומרים שהוא הדין כבר מצוה בזמנו (מק"ק הררי בשם הגרמ"א. אך נהגו מקרב בני תימן ואשכנז לומר תחנון גם כשיש בר מצווה ראה צי"א י"ז)

ברכת כהנים במנחה — אם מתפללים בתענית מנחה קטנה סמוך לשקיעה (באופן שאת תפילת הלחש מתחילים כחצי שעה קודם השקיעה. כה"ח קכ"ז) יאמרו בה ברכת כהנים (שו"ע קכ"א). וכהן שאינו מתענה לא ישא כפיו במנחה אלא יצא מביה"כ (כה"ח שם ה).

הלכות בין המצרים

אבילות על החורבן

כתב האר"י שבימים אלו יש להתאבל על חורבן הבית לאחר חצי היום ויש שנהגו לומר תיקון רחל אחר חצות היום בכל תקופת בין המצרים (כה"ח תקנא רכב) למעט ערב וראש חודש אב וערב שבת (שם רכג).

וכל שכן שיש להשתדל יותר באמירת תיקון חצות לאחר חצות לילה שהוא נכון בכל השנה כולה (שו"ע א ג).

נשיאת נשים

מנהגי הנישואין - מנהג האשכנזים והתימנים שלא לשאת נשים מי"ז בתמוז (רמ"א תקנא ב, שו"ע המקוצר ק"א א) ומנהג הספרדים מעיקר הדין לאסור רק מר"ח אב (חזו"ע עמ' קמ, אול"צ כה א). ויש מהספרדים שהחמירו בזה מי"ז בתמוז כיון שאינו סימן טוב (הגרמ"א הלח"ג כה ג) ולכן למעשה נכון להתייעץ בזה עם מורה הוראה.

אירוסין ותנאים - אירוסין והתקשרות בכתיבת 'תנאים' מותר לעשות אפילו בתשעה באב (שו"ע תקנא ב, משנ"ב טז) אמנם סעודת אירוסין מותר רק עד ר"ח אב (משנ"ב יט) ואחרי ר"ח יעשו ה'תנאים' ללא סעודה אלא בכיבוד קל (משנ"ב שם וכה"ח לה) ויש שנהגו שלא לשדך ולאסר מר"ח אב ויש שהחמירו מי"ז בתמוז כיון שאינו סימן טוב (כה"ח מד בשם בא"ח וכנה"ג).

ברכת שהחיינו

ברכת שהחיינו - נוהגים ליהזר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש (שו"ע תקנא יז).

שהחיינו בשבת - יש שכתבו להתיר לברך שהחיינו בשבת בבין המצרים (משנ"ב צח, חזו"ע עמ' קכט). ולדעת האר"י אין לברך שהחיינו אף בשבת, ויש שנוהגים כן (הלח"ג כה טז, אול"צ כה ג). ויש שהקלו רק בפירות ולא בבגדים (שו"ע המקוצר ב).

פרי לא מצוי - פרי שלא ימצא אחר ט' באב ואדם תאב לאכלו, מותר לברך עליו שהחיינו ולאכלו בין המצרים (רמ"א תקנא יז, הלח"ג כה כ).

מעוברת וחולה – מעוברת המתאוה לפרי וחולה שצריך לו יכולים לאכל פרי חדש גם אם ימצא לאחר ט' באב. אך למנהג האשכנזים לא יברכו שהחיינו (משנ"ב צט) ולמנהג הספרדים יברכו (הלח"ג כה כ, חזו"ע קלט).

שהחיינו למצווה - מצווה שזמנה מוגדר ומזדמנת בימים אלו כגון מילה ופדיון הבן מברכים עליה שהחיינו (שו"ע תקנא יז).

ריקודים ומחולות

אין לעשות ריקודים אפילו של אדם בודד או מחולות של רבים מי"ז בתמוז ואילך ואפילו ללא שירה ונגינה (משנ"ב ט"ז, הלח"ג כה ג, חזו"ע עמ' קמט, דרשו הערה 28)

שמיעת כלי נגינה

איסור כלי זמר כל השנה - גזרו חז"ל לאחר החורבן שלא לשמוע כלי זמר כל השנה (שו"ע תקסג) ויש אוסרים אפילו שירה בפה כשאינה של מצוה (משנ"ב שם יג) אולם בגלל הקושי הנפשי לעמוד בזה כל השנה רבים נוהגים להקל (אול"צ ג כה, ב. שבט הלוי ח כז ב) ויש אומרים שראוי להחמיר בזה אף בכל השנה (הליכות שלמה תפילה יג הערות כח, 71. שבט הלוי ו טט)

כלי זמר בבין המצרים - בבין המצרים לכל הדעות חוזר הדין לעיקרו ומקפידים שלא לשמוע כלי נגינה (חזו"ע עמ' קנא).

המנגנים אצל הגויים - יש להמנע מלנגן אצל הגויים אלא אם אין לו מה לאכול. וגם היתר זה עד ר"ח אב, ומראש חודש ועד ט' באב, ימנעו מנגינה לגמרי (בא"ח דברים ה. ואע"פ שלאבל מתירים, כיון שבפרנסתו הוא עסוק. כמובא בערוה"ש יו"ד שצא יד).

מנגינות שקטות - מעיקר הדין יש מקום להקל בשירה וכלי נגינה שקטים שלא מביאים לריקוד. ומ"מ נכון להמנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לריקוד ואפילו קטעי חזנות. וכדאי הוא בית אלקינו להתאבל עליו גם ככגון דא (הליכות שלמה שם ג דבר הלכה ה. וחומר מאבל שהרי היו מוליכים חלילין לבית האבל).

שירה בפה - שירה בפה מותרת בבין המצרים בשבתות ובסעודת מצווה. וכן בימי החול כל שהיא דרך הודאה לה' תפילה או לימוד (חזו"ע קנא, אול"צ ג כה ב) אך נכון לכתחילה להחמיר בזה מר"ח אב (אול"צ שם). ויש מחמירים בשירה בפה בכל בין המצרים למעט בשירים מעניין החורבן (דרשו הערה 29 בשם הגרמ"ק והרב קרליץ) -

שירה בפה מוקלטת - יש מחמירים שדין שמיעת שירה בפה כשהיא מוקלטת או נשמעת ברדיו כדין כלי זמר ואסורה בשמיעה בימים אלו (שבט הלוי ח כז ב). ויש מקלים שדינם כשירה בפה (אג"מ א קסו).

כלי נגינה מוקלטים - בבין המצרים יש לאסור שמיעת כלי נגינה מוקלטים, אע"פ שמקלים בזה כל השנה (חזו"ע שם. אג"מ שם).

הרגילים בכלי זמר - יש מי שרצה לטעון שכיום יש להקל בהלכות אלו כיון ששמיעת כלי הנגינה מצויה בימינו. אך למעשה דעת הפוסקים שההרגל בזה מחמיר את האיסור. ואפילו הסוברים שאיסור זה כל השנה הוא דווקא עם שתיית יין, מודים שרגילים בכך יש להחמיר בכל אופן (רמ"א תקסג). והוא הדין בימינו שרגילים לרדיו או לנגנים (שבט הלוי ו טט).

נגינה בסעודת מצוה - יש מקום להקל בכלי זמר בסעודת מצווה אם רגילים לנגן בסעודה כזו כל השנה (ע"פ רמ"א תקסג). כגון סעודת ברית מילה (כה"ח תקנ"א מ), וכן סעודת שבע ברכות (משנה הלכות ו קט). וכן פדיון הבן, בר מצווה וסיום מסכת (חזו"ע עמ' קנא). ויש שאסרו אף בסעודת מצווה (אשרי האיש סח ה, ז. וכן משמעות כה"ח תקנא לג שאפשר שאין זה דעת מרן).

קטנים - קטנים אסורים בכלי שיר מגיל חינוך. אמנם בקיטנה אם קשה לנהל את פעילותה ללא כלי שיר, יש מקום להקל (חזו"ע קנח בהערות בשם הרב קמינצקי). ויש שהגבילו את ההיתר רק לשירה בפה ובשירים נוגים (דרשו 29 בשם הרב קרליץ).

מצוקה נפשית - אדם הסובל מרגשות דיכאון, פחדים או בדידות שמקשים על תפקודו הכללי מותר לשמוע מוזיקה על מנת להפיג תחושות אלו (אול"צ כה ב, הליכות שלמה ת"ב) אך לא התירו שמיעת כלי זמר לצורך עצבות קלה או חוסר מנוחת הנפש (אול"צ שם. וגם בזה יש שהתירו רק בשיירים מעניין החורבן. דרשו שם בשם הגר"ח"ק).

הלומדים נגינה – גם מי שלומד נגינה יש לו להמנע מלתרגל נגינה בימים אלה (אול"צ שם). אמנם הלומד או מלמד שיגרם לו הפסד בהפסקה זו מצד התשלומים או מצד איבוד זמן הלימוד, יש להתיר לו לנגן עד שבוע שחל בו תשעה באב (ציץ אליעזר טז, יט) וטוב להחמיר בזה מר"ח אב (חזו"ע קנז).

קניית בגדים חשובים

בעניין קניית בגדים חשובים בימי בין המצרים עד ר"ח אב נחלקו המנהגים.

מנהג האשכנזים והתימנים לאסור קנייה של בגדים חשובים מי"ז בתמוז (קיצוש"ע קכב ב. וכן משמע במשנ"ב תקנא מה, שו"ע המקוצר ק"ג ב) ואפילו אם לא מתכוין להשתמש בהם קודם תשעה באב. אמנם מותר לקנות עד ר"ח אב בגדים שאינם חשובים כל כך, שאין מברכים עליהם שהחיינו וכן נעליים וכד' (משנ"ב שם).

בגד של מצווה כגון ציצית, אם אינה חשובה לו במידה שמברך עליה שהחיינו, מותר לקנות בימים אלו. אמנם טלית שהיא חשובה ונהגו לברך עליה שהחיינו אין לקנות אלא אם אין לו טלית אחרת (אג"מ אור"ח חלק ג סימן פ, פסת"ש תקנא י)

ומנהג הספרדים שאין לאסור רכישת בגדים חשובים מי"ז בתמוז כשאינו מתכוין ללובשם בימים אלו. ואסור לקנותם רק מר"ח אב (הלח"ג כה לד, אול"צ כו א) ומר"ח אב האיסור גם כשקונה על מנת ללובשם רק לאחר תשעה באב (משנ"ב מט, הלח"ג שם).

נעלים של תשעה באב אם לא הספיק לקנותן מותר לקנותן אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב וכן מותר ללובשן לראשונה בתשעה באב (אג"מ ג פ, הלח"ג לה)

תספורת וגילוח

מנהג הספרדים לאסור תספורת וגילוח רק בשבוע שחל בו תשעה באב (שו"ע תקנא יב, הלח"ג כה נה, חזו"ע עמ' ריח).

(ובשנה שתשעה באב חל ביום ראשון מהדין אין איסור גילוח נוהג אלא ביום התענית (שו"ע תקנא ד) אך נכון להחמיר ולא להתגלח בערב שבת חזון כדי שיכנס לתענית כשהוא מנוול (כא"ח א דברים יב, יח"ד ג סימן לט). והתימנים לא החמירו בזה).

מנהג האשכנזים לאסור תספורת וגילוח מי"ז בתמוז (משנ"ב פב)

למנהג התימנים יש שנהגו איסור תספורת מי"ז בתמוז (שו"ע המקוצר קכג) ויש נהגו כעיקר הדין לאסור רק בשבוע שחל בו (שו"ת פעולת צדיק ב עו) והנהוגים מי"ז הקלו בשעת צורך לאדם שלא הספיק להסתפר לפני ימי בין המצרים, להסתפר בערב שבת.

שפם שמעכב את האכילה - מותר לגלחו (שו"ע תקנ"א יג). ויש שהחמירו בשבוע שחל בו תשעה באב (קיצוש"ע קכב, ד).

תספורת קטנים – הקטנים אסורים בתספורת רק משבוע שחל בו תשעה באב, גם למנהג האשכנזים (שו"ע תקנא יד, משנ"ב פב)

תספורת נשים - למנהג הספרדים נשים מותרות בתספורת בימים אלו (אול"צ כו ג). ולמנהג האשכנזים נשים אסורות בתספורת אמנם רק בשבוע שחל בו תשעה באב (משנ"ב עט, אג"מ יו"ד ב לז).

היתרים בתספורת לנשים - יש להקל בהסרת שיער במקום שנוהגות להסיר ויש להן בושה בהשאתו (משנ"ב שם) כגון סידור הגבות והריסים (הליכות שלמה עמ' שסז) וכן מותרות בגילוח לשם צניעות או טבילה (נטעי גבריאל כא א, ב).

תספורת וגילוח לבעלי ברית – בעלי הברית שהם אבי הבן, המוהל והסנדק ניתן להקל להם בגילוח עד שבוע שחל בו תשעה באב גם למנהג האשכנזים (הכרעת כה"ח אות י, פסת"ש אות ו. ולענין בגדי שבת ראה להלן).

טיול של תענוג

לא יוצאים בימי בין המצרים לטיול של תענוג. אמנם אם זהו הזמן היחידי שיכול לצאת עם ילדיו או שיוצא לשם רפואה, יכול לצאת עד ר"ח אב. ומר"ח אב עד י' באב בכל אופן אין לצאת (הלח"ג טו).

חישש סכנה

יש להזהר מי"ז בתמוז שלא ללכת יחידי בין שעה רביעית לתשיעית ביום ולא להכות את התלמידים בימים אלו (שו"ע תקנ"א יח).

הליכה לים - מהדין אין איסור הליכה לים או לבריכה מי"ז בתמוז כיון שאינו בכלל הדברים שנאסרו על ידי חז"ל משום סכנה. אמנם יש להקפיד כל השנה ללכת רק למקום מוסדר ומותר ברחצה (אול"צ כה, ה. הליכות שלמה תיג) ויש מחמירים כשאפשר (הלח"ג שם).

טיסה במטוס – יש שכתבו שבתשעת הימים ראוי להמנע מטיסות במטוס במידת האפשר (הליכות שלמה תכז).

בנין של שמחה ומותרות, סיוד וצביעה

בנין של שמחה - כל בנין שאין נדרש לו לדירתו ועושה כן להרווחה בעלמא אסור לעשותו מר"ח אב (שו"ע תקנא ב, משנ"ב יב).

צביעה וסיוד – אין לצבוע או לסייד מר"ח אב. אמנם אם הצביעה היא תוצאה של רטיבות שצריך לתקן מותר (דרשו 21 בשם הרב וואזנר) וכן מותר לצבוע או לבנות למנוע הפסד (משנ"ב תקנא יג) ולכן אם אדם שנדרש לעבור דירה מיד ובסמוך לאחר תשעה באב מותר לצבוע את הדירה (הלח"ג כח) והוא הדין כשצריך להחזיר בית מושכר.

להמשיך עבודה – יש מתירים לאדם שהתחיל בבניה קודם ראש חודש להמשיך בעבודות בניה גם בתשעת הימים, אבל לא בעבודות הגמר (בא"ח דברים ג)

בנין של מצווה – מותר (רמ"א תקנא ב) ואפילו אם הוא של שמחה כגון לבנות בית חתנות למי שלא קיים מצוות פו"ר (משנ"ב יד) והוא הדין לשיפוץ או בניה של בית הכנסת או תלמוד תורה (משנ"ב יב, אול"צ כו א בהערה, חזו"ע קסז) וכן יש להתיר להמשיך בבניה למגורים בארץ ישראל אם כבר התחיל בה (חזו"ע קס"ט ע"פ שו"ת חת"ס שהתיר אפילו בחו"ל ובאול"צ שם התיר עד שלב הגימור).

מעבר דירה – מהדין מותר בימים אלו לעבור לדירה חדשה, כיון שאין איסור של שמחה אלא באופנים שאמרו חז"ל (אול"צ כו, א) אך טוב להמנע מכך כיון שאינו סימן טוב בימים אלו. אלא אם מדובר במקום הפסד כגון תשלומי שכירות שלא לצורך (הליכות שלמה יד, ד"ה לא, ירושלים במועדיה שאלה קט).

שתילת עצי נוי ועציצים

משנכנס אב אין ליטע נטיעה של שמחה, גינות נוי לצל או נטיעת מיני בשמים לריח (שו"ע תקנא ב) וכן נמנעים מנטיעת גנות נוי בחצרות הבתים (הרב וואזנר 'מבית לוי' יג עמ' כד) ומשתילת עציצים (הלח"ג כה לא) אבל ניכוש וסידור הגינה שעושים כרגיל אינו בכלל האיסור (שם).

קניות חשובות ושל של שמחה

איסור רכישה – מר"ח אב אסור לקנות כלים חדשים שיש בהם שמחה כגון כלי כסף או צרכי חופה (משנ"ב יא, הלח"ג כה לב) וכן יש למעט ברכישות משמעותיות כגון מכונית, רהיטים לבית, מכונית כביסה, מזגן וכו' וטעם המנהג הוא מצד השמחה שבקניה (אג"מ ג, פ) או מטעם מיעוט משא ומתן (אול"צ כו א).

הזמנה בלבד – אפילו להזמין על דעת לקבל לאחר תשעה באב יש להמנע בימים אלה (אול"צ כו א, דרשו 11 בשם הרב וואזנר) ויש מקלים במקום צורך כשמקבל לאחר תשעה באב (הליכות שלמה עמ' תכו).

נתינת מתנות – יש שנהגו להמנע מנתינת מתנות בתשעת הימים. על אף שמהדין אינו אסור אלא בתשעה באב עצמו (הליכות שלמה ט"ז 26).

מזגן במקום צער – יש להקדים קניית והתקנת מזגנים קודם ר"ח אב. ואדם שלא קנה או שנתקלקל לו המזגן וסובל מהחום שהוא 'קרוב לגדר של חולה', יש להתיר לרכוש ולהתקין מזגן בתשעת הימים (ירושלים במועדיה עמ' רה. דרשו שם בשם הרב וואזנר)

מקום הפסד – אם יגרם הפסד כתוצאה מדחיית הרכישה או שהמחירים יעלו או שלא ניתן יהיה להשיג את המוצר הוא בכלל 'דבר האבד' ומותר לקנות (אול"צ שם ע"פ שו"ע תקנא כג). וכן המוצר אם נדרש מיד לאחר המועד ולא יהיה שהות לקנותו מותר (בא"ח א' דברים ב).

רכישה לצורך מצווה – כלים של מצווה כגון תפילין וכן ספרי קודש הנדרשים ללימוד בתשעת הימים מותר לקנות בימים אלו. ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב (הערות הגר"ק לספר 'קרא עלי מועד', פסת"ש תקנא י')

רכיית כלים קטנים - כלי בית קטנים כגון כפות וקערות מותר לרכשם בתשעת הימים (שם בשם הרב קרליץ)

אכילת בשר ושתית יין וסעודות רשות

בשר ויין - נוהגים שלא לאכול בשר בקר או עוף וכן לא לשתות יין בתשעת הימים. ואפילו מיץ ענבים אין לשתות (שו"ע תקנ"א י. משנ"ב טו). למנהג הספרדים יום ר"ח עצמו מותר כיון שיש מצוה באכילת בשר בו (הלח"ג כה לו, חזו"ע עמ' קסט) ולמנהג האשכנזים אף יום ר"ח בכלל האיסור (משנ"ב ס"ק נח). התימנים נהגו איסור בבשר ויין רק בסעודה המפסקת (שו"ע המקוצר ק"ג ח).

תבשיל של בשר - נוהגים להחמיר שלא לאכול בימים אלה גם תבשיל שבושל עם בשר ואפילו אינו אוכל את הבשר עצמו (משנ"ב סג, חזו"ע קעב).

בשר לחולה - חולה שצריך לאכול בשר לבריאותו מותר באכילה (רמ"א תקנט ט) ואפילו אם חולה קצת כלומר שלא חלש כל גופו מהחולי מותר בבשר ויין אם צריך (משנ"ב שם סא).

בשר ויין בשבת - בסעודות שבת אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו ואפילו ביום תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון ואפילו בסעודה שלישית שבה שהיא המפסקת (שו"ע תקנ"ב י).

בשר הנשאר משבת - למנהג הספרדים יש להקל לאכול בסעודה רביעית בשר שנשאר משבת ובתנאי ורגיל בבשר בסעודה רביעית (הלח"ג מה, חזו"ע קע"ז, אול"צ כו ז) ולמנהג האשכנזים אסור (הלח"ג שם).

יין של הבדלה - למנהג הספרדים שותה המבדיל כרגיל כיון שהיא שתייה של מצוה (שו"ע תקנ"א י) ולמנהג האשכנזים אם אפשר ישתה קטן ואחרת ישתה המבדיל (רמ"א שם) ויש שנהגו ששותה המבדיל בכל אופן (הליכות שלמה תכח).

כוס של ברהמ"ץ - אין להקל בתשעת הימים בשתיית יין לצורך כוס של ברכת המזון גם למנהג הספרדים. ובסעודת מצוה מותר (כה"ח קנ"ב. חזו"ע קעו).

בשר ויין בסעודת מצוה - סעודה של מילה, פדיון הבן וסיום מסכת שנדזמנה לימים אלו בדרך הלימוד הרגיל מותרים באכילת בשר ובשתית יין (רמ"א י) וכן בסעודת בר מצוה בזמנה (הלח"ג מ) ויש מתירים כשהנער דורש בה אפילו שלא בזמנה אם לא כווננו לימים אלו (כה"ח קנח), והיתר סעודת מצווה הוא דווקא במקום הסעודה ולא כשלקח לביתו (משנ"ב עה. כה"ח קס).

לטעום מתבשילי השבת - מותר לטעום מתבשילי השבת אם טועם על מנת לוודא שהם מוכנים וטעמם ערב לכבוד השבת. (הלח"ג כה, מג. ע"פ ש"כ סב, ב).

בשר לקטנים - למנהג הספרדים קטנים מותרים בבשר עד גיל שתים עשרה (חזו"ע קצ, אול"צ כו ו) ולמנהג האשכנזים יש שאסרו אף לתינוק בריא (משנ"ב ע) ויש שהקלו בקטן שאינו יודע להתאבל (מג"א לא).

סעודות רשות - יש להמנע מסעודות גדולות של רשות מר"ח אב כגון סעודת אירוסין של מי שיש לו בנים, מפגש חברים, מסיבות יום הולדת וכד' ואפילו לא אוכלים בהם בשר (שו"ע ב. ערה"ש ח בסעודת מרעות) אמנם לעשות מפגש 'תנאים' בכיבוד קל מותר (משנ"ב טז).

תפירה וסריגה של בגד חדש

תפירה וסריגה - אסור לתפור ולסרוג בגדים חדשים בתשעת הימים (ש"ע תקנא ז)

תפירה לצורך נשואין - מותר לתפור בגדים חדשים לצורך נישואין של מי שאין לו אשה ובנים אם לא יספיקו לתפרן לאחר תשעה באב (משנ"ב מו)

תיקונים – מותר לעשות תיקונים קלים בבגדים ישנים.

כביסה וגיהוץ

כביסה - מנהג הספרדים לאסור כביסה בשבוע שחל בו תשעה באב בלבד (ש"ע תקנא ג, ש"ע המקוצר ק"ג ט) (ובשנה שתשעה באב ביום ראשון אין נוהגים איסור בכביסה אלא ביום תשעה באב) (ש"ע תקנא ד) ומנהג האשכנזים לאסור כביסה כבר מר"ח אב (רמ"א שם).

גיהוץ - לרוב הפוסקים גם גיהוץ הבגדים אסור בתשעת הימים (הלח"ג כה סה, אול"צ כז ב, פסת"ש יח) ויש שהתירו לגהץ (חזו"ע עמ' רלח)

כביסה לקטנים – אסור לכבס בגדי קטנים אסורים משבוע שחל בו תשעה באב (ש"ע תקנא ג, משנ"ב פב) ובגדי תינוקות הנצרכים ומתלכלכים תדיר עד גיל שלש מותרים בכביסה (רמ"א יד, לבוש יד, חזו"ע רכו) ויש מקלים עד גיל שש (אול"צ כז א).

כביסה לצורך שבת - גם למנהג האשכנזים שלא מכבסים מר"ח, אדם שאין לו בגד נקי לשבת מותר לכבס את בגדי השבת אותם צריך ללבוש (משנ"ב לב).

ניקוי כתם בגד - יש שאסרו ניקוי כתם כדין כביסה (אול"צ כז א, דרשו 38 בשם הגר"ק) ויש שהתירו לכבוד שבת (חזו"ע רלג) ויש שכתבו שאין זה בכלל הכיבוס האסור (הליכות שלמה עמ' תכא).

צחצוח נעלים – נעלים שנלכלכו מותר לצחצח אותם ולהבריקם שאין זה ככיבוס (אול"צ כז א, מבית לוי יג עמ' כט) ויש שהתירו להבריק לאחר הצחצוח רק לכבוד שבת (אג"מ ג פ).

לבישת בגדים מכובסים

לבישת בגד נקי - אסור ללבוש בגדים חדשים או מכובסים, לספרדים משבוע שחל בו תשעה באב (הלח"ג כה עד, חזו"ע עמ' רכט, ש"ע המקוצר ק"ג ט). ולאשכנזים מר"ח אב (רמ"א ג, פסת"ש יח). ובגד חדש חשוב שמחייב ברכת שהחיינו אסור מ"ז בתמוז.

טקסטיל לבית – בימים אלו אסור להחליף מצעים למיטה, מפות שולחן ומגבות במכובסים (ש"ע תקנא א).

בגדי זיעה – יש שהתירו במקום קושי להחליף בגדי זיעה שעל הגוף כגון הגופיה, התחתונים או הגרביים במכובסים בתקופה זו (חזו"ע רכט, הליכות שלמה תכ) ויש שאסרו גם באלו (בא"ח דברים ו, אול"צ כז א, עלי שיח עמ' קס"ב) אך אם התמלאו כבר זיעה באופן שאי אפשר ללבושם ולא הכין אחרים קודם זמן האיסור יש להתיר כדין מי שלא הכין להלן (שו"ת הלכות תורת המועדים עמ' קל)

הכנת בגדים – יש להכין כמות בגדים מספקת בימי החול קודם תקופת האיסור ע"י שילבש אותם כשעה ושוב יחליפם (אול"צ שם) ונכון ללבוש כשיעור שכבר אינו נראה או מרגיש כמכובס (הליכות שלמה תקא). וכן יש להכין מגבות ע"י שינגב בהם פעם אחת ויחליפם. וכן יש להחליף את מצעי המיטות אם נדרש (אול"צ שם).

הכנת בגדים בשבת – אין ללבוש בגדים בשבת לזמן קצר על מנת שיהיו מותרים בלבישה בימות החול כיון שניכר שמכין לצורך חול (אול"צ כזא בהערה). ומי שבגדי החול שלו דומים לבגדי השבת, יכול בבוקר כשקם להחליף חולצה לאחרת ולהותיר את החולצה של הערב לימות החול (בא"ח שם, הליכות שלמה עמ' תכא הערה כ).

מי שלא הכין והגיע זמן האיסור – יש כתבו שהנחה על הקרקע מועילה להתיר הבגדים (מנחת יצחק י' מד) ויש שכתבו שאינה מועילה כיון שאין בה זיעה המאוסה (אול"צ שם) ויש שהתירו בבגד שדרכו להיות מגוהץ בכך שיקמט אותו מעט (הלח"ג פ. ונראה שמתיר גם בזריקה לרצפה. ונראה שהקימוט לא יועיל לסוברים כגרע"י שהגיהוץ מותר בימים אלה).

לבישת בגדי שבת בחול – אין ללבוש בגדי שבת בימי החול בתקופה זו ואפילו כשנלכשו כבר בשבת, למעט בעלי ברית שהם הורי הנימול, המוהל והסנדק (רמ"א א, משנ"ב ג. חזו"ע עמ' רלד) ונוהגים להקל גם באחי התינוק, בסבא ובסבתא (הליכות שלמה ת"ח ובהערות) ויש שנטו להתיר בזה אף לשאר מוזמנים קרובים (פסת"ש אות ג) וכן מקלים בפגישת שידוכין כשאין להם בגדי חול נאים, וכצריך יש מקלים בזה אף במכובסים (הליכות שלמה שם) וכן מקלים לבעלי השמחה בסעודת בר מצוה בזמנה (שם עמ' תטז הערה יד) ויש מקלים אף בפדיון הבן (פסת"ש שם)

בגדי שבת בשבת חזון – למנהג האשכנזים יש שכתבו לאסור לבישת בגדי שבת בשבת חזון (רמ"א א) ויש שהתירו בכך (משנ"ב ו בשם הגר"א) וכך פסקו להקל רבים מפוסקי זמנינו שלא תהיה אבילות בפרהסייה (הגריש"א והגר"ק דירשו הערה 8). ומנהג הספרדים פשוט ללבוש בגדי שבת כרגיל וכדעת האר"י שאסור ללבוש בגדי חול בשבת מפני כבודה (כה"ח יג, הלח"ג פא)

רחיצת כל גופו

למנהג הספרדים רחיצת כל גופו אסורה רק בשבוע שחל בו תשעה באב (הלח"ג כה פד, אול"צ כז ה, חזו"ע עמ' רלח). (ובשנה שתשעה באב חל ביום ראשון לא נוהג האיסור קודם תשעה באב.) ולמנהג האשכנזים רחצה אסורה כבר מר"ח אב (רמ"א טז) אמנם אם ר"ח יוצא בערב שבת רוחצים בו (משנ"ב פט).

רחיצה בצונן – איסור רחיצת כל גופו הוא אפילו בצונן (רמ"א, גרמ"א שם, אול"צ שם). ויש מי שמקל לרחוץ כל גופו בצונן וכן להכנס לבריכה (חזו"ע שם ובכה"ח קפו סיכמ' נהרא נהרא ופשטיה').

רחיצה לניקיון – מי שהתלכלך בעבודה או שהזיע הרבה רשאי לעשות מקלחת מהירה להסיר הלכלוך או הזיעה במים צוננים וסבון¹.

¹ ומכל מקום ימעט הנאתו ויתכוין רק להסיר הלכלוך (הלח"ג פו, אג"מ אבהע"ז ד פד] ויש שלא התירו אלא כשאינו יכול לסבול את ריח הזיעה או כשהוא נודף ומורגש בסביבתו [אול"צ כז ה] ויש שהתירו רק כששוטף אבר אבר [מבית לוי יג עמ' כט] ורשאי להוסיף מים חמים בכדי להפסיר את קרירות המים [אול"צ שם].

רחיצת פנים - רחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן מותרת לכו"ע (משנ"ב צד)

טבילה לגברים – טבילה במקוה לגברים למי שמקפיד בכך תמיד מותרת בצונן (משנ"ב צה, שעה"צ צח) ויש מתירים אף בחם (הלח"ג צ, חזו"ע רמד) ואם יש חיוב במקלחת לצורך הטבילה גם היא מותרת בצונן (הלח"ג צא).

טבילת לנשים – טבילת מצווה לנשים מותרת כרגיל ובכלל זה ההכנה הנדרשת לה ואפילו בחמין (משנ"ב צב)

רחיצה לצורך רפואי – חולה שנדרש לרחצה וכן אשה מעוברת מותרים ברחיצה ואפילו בחמין (משנ"ב פ"ח, שעה"צ לד)

רחיצת ילדים – ילדים מותרים ברחיצה כפי שרגילים בכל יום עד גיל בר מצווה (אול"צ כז ה, הגר"ח ק' קרא עלי מועד' עמ' לה) או כל שדרכם להתלכלך (מקור"ק עמ' 152 בשם הרב אליהו, קנה בושם א לב) ויש מחמירין אם לא מביא לחטטין (מבית לוי שם) ובקטנים שלא מבינים מענין החורבן נראה להקל בכל גוונא.

ציפורניים

יש נוהגים לאסור נטילת צפורניים בשבוע שחל בו תשעה באב (קיצושו"ע ה. בא"ח דברים יג, אול"צ כז, ד) ויש מתירים (חזו"ע רכו. ובמשנ"ב כ הסתפק).

גם למחמירים בזה מותרת נטילת צפורניים לכבוד שבת ולצורך טבילת מצווה (משנ"ב כ) וכן אם הם עורפות על הבשר (בא"ח שם).

(ובשנה שתשעה באב חל ביום ראשון נמנעים בנטילת ציפורניים רק ביום תשעה באב עצמו).

הלכות תשעה באב

ערב תשעה באב וסעודה המפסקת

בשנים שערב תשעה באב חל בחול

טיול - אין לטייל בערב תשעה באב טיול של תענוג כל היום כולו (רמ"א תקנ"ב, כה"ח שם כ).

לימוד תורה - מחמירים שלא ללמוד אחר חצות היום אלא בדברים המותרים ללימוד בתשעה באב (רמ"א תקנ"ג ב, בא"ח דברים יח, אול"צ כה ה, הליכ"ע ב קג) ויש מקלים אם מצטער כשאינו לומד כדרכו (אול"צ, הליכ"ע שם).

תפילת מנחה - בתפילת מנחה של ערב תשעה באב אין אומרים תחנון כיון שנקרא מועד (שו"ע תקנ"ב) ומנהג בני תימן הבלדים שנופלים על פניהם גם בתשעה באב עצמו. ויש להקדים את תפילת המנחה על מנת שיסיים את הסעודה בנחת קודם השקיעה.

מהי הסעודה המפסקת - סעודת הקבע האחרונה שאוכל אחר חצות היום בערב תשעה באב נקראת סעודה מפסקת ויש לה דינים מיוחדים. ולכן אם הוסיף סעודה לפניה או שאוכל קודם

חצות אין לה דין סעודה מפסקת (שו"ע תקנב ט) ובכל זאת אין להוסיף סעודה לשם תענוג קודם הסעודה המפסקת אלא רק לשם אכילת הנדרש לצרכו כדי לעמוד בצום (משנ"ב שם כב).

בשר ויין - בסעודה המפסקת אסור מן הדין לכל המנהגים לאכול בשר ולשתות יין (שו"ע תקנב א) ובכלל האיסור גם בשר עוף ואפילו דגים וכן כל סוגי היין ומיץ ענבים (שו"ע שם ב).

תבשיל אחד - מותר לאכול בסעודה המפסקת רק תבשיל אחד. וכל דבר שמתבשל בשני קדרות נחשב שני תבשילים. ואפילו אם הוא מין אחד שנעשה באופני בישול שונים אסור (שו"ע תקנב ג). ולכן פשוט שקוסקוס וירקות הם שני תבשילין ואע"פ שדרך לערב אותם יחד באכילתם אסור כיון שמתבשלים בשני קדרות.

תבשיל העשוי ממספר מינים – למנהג הספרדים, כל תבשיל שדרכו להיות מבושל ממספר מינים כגון מג'דרה, מרק ירקות, חמין (ללא בשר) או בלינצ'עס ממולא דינו כתבשיל אחד ומותר בסעודה המפסקת (שו"ע תקנב ג, בא"ח דברים יט, אול"צ ג כח א. וכ"כ בערוה"ש ח).

ולמנהג האשכנזים אין לשלב שני מינים בקדרה אחת אלא אם מין אחד בא לשרת את המין הראשי כגון בצל שבא לתת טעם באפונים (ביה"ל 'שנותנין עליהם', כה"ח לא) ולכן אין להכין לסעודה המפסקת בצק ממולא כגון בלינצ'ס או קראפלך (מג"א ד), וכל שכן מג'דרה או מרק ירקות. ועוד שאפילו אם המין הנוסף טפל לראשון, אין לעשותו אלא במקום שרוב הפעמים מבשלים את המין העיקרי כך, ולכן אסור גם לטגן דג בביצים אע"פ שהביתה טפילה לרג כיון שרוב הפעמים מבשלים דג ללא ביצים (משנ"ב תקנב י). ולכן נהגו לאכול בסעודה המפסקת ביצים קשות וקרות בלבד (רמ"א תקנב ה. מג"א ו).

לחם ומיני מאפה – מיני מאפה הבאים לשביעה לא נחשבים תבשיל נוסף ומותר לאכלם עם התבשיל (אשל אברהם שם, אול"צ שם ג). אולם לא יאכלו עוגות וכדומה הבאים לתענוג (שם ע"פ רמ"א תקנב א).

ממרח מבושל – ממרחים מבושלים שאוכלם עם הלחם כגון חומוס, ריבה, מרגרינה וגבינות מסויימות שנעשות בבישול, נכון להחמיר שנחשבים תבשיל נוסף ולא לאכלם בסעודה אם כבר קיים תבשיל אחר (אול"צ ב, כח א. קרא עלי מועד ו הע' ט' בשם הגר"ק) ויש אומרים שלא נחשב כתבשיל, כיון שהם טפלים ללחם (קרא עלי מועד שם בשם הרב קרליץ. הליכות בין המצרים עמ' סח)

מוצרים חלב מפוסטרים – אינו נחשבים תבשיל לענין סעודה מפסקת (כה"ח תקנב יג).

פירות וירקות - פירות וירקות חיים שאוכלם לשם שביעה מותר לאכול מהם אפילו כמה מינים (שו"ע שם ד) אבל אין לאכלם כקינוח סעודה (רמ"א שם א)..

קינוח - אין לאכול לאחר הסעודה המפסקת דברים המענגים ואפילו אינם תבשילים (רמ"א שם א)

אופן הישיבה - נהגו לישוב על גבי קרקע בסעודה המפסקת (שו"ע שם ז) ויש מקפידים לשים תחתם שטיח או שמיכה, אך בקרקע מרוצפת ניתן להקל (כה"ח תקנ"ד לט, הליכ"ב ב קנב) וכל שכן בארץ ישראל שאדמתה קודש (ראה ילקו"י סימן ב כז) ואם קשה לו יכול לשבת על כרית ומזרון נמוכים. ואם אינו יכול לפחות ישנה מקום אכילתו (כה"ח שם לח). וכן לא ישבו שלשה יחד (ראה סעיף הבא)

זימון - אין עושים זימון בסעודה זו, ולכן יש ליזהר שלא ישבו שלשה לאכול יחד כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד לבדו ויברך לעצמו (שו"ע ח) ואפילו אכלו יחד לא יזמנו (משנב ח, ילקו"י טו).

בין השמשות - בין השקיעה לצאת הכוכבים נוהגים כל איסורי תשעה באב.

בשנה שערב תשעה באב חל בשבת

אין לטייל בערב תשעה באב טיול של תענוג כל היום כולו ואפילו כשחל בשבת (רמ"א תקנ"ב ב, כה"ח שם ב)

לימוד תורה - בשנה שערב תשעה באב חל בשבת יש להקל בלימוד תורה בערב תשעה באב (משנב תקנ"ג י, בא"ח שם יח, הליכות שלמה תלח).

תפילת מנחה – **במנחה של שבת** ערב תשעה באב אין אומרים צדקתך כיון שנקרא מועד (שו"ע תקנ"ב יב) ומנהג בני תימן הבלדים שנופלים על פניהם גם בתשעה באב עצמו וממילא אומרים צדקתך במנחה. ויש להקדים את תפילת המנחה על מנת שיסיים את הסעודה בנחת קודם השקיעה.

סעודה שלישית - בשנה שערב תשעה באב חל בשבת אוכל כדרכו בסעודה השלישית ואפילו בשר ויין ויושב במקומו על שולחנו עם בני משפחתו וכן שרים שירי שבת (הלח"ג כח א) ומזמנים (משנב תקנ"ב כג) ויקפיד לסיים קודם השקיעה.

בין השקיעה לצאת הכוכבים נוהגים כל איסורי תשעה באב, אמנם בשנה אין להחליף לבגדי חול או לחלוץ נעליו עד צאת הכוכבים ולאחר שאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול". ולכן נכון שיאחרו את תפילת ערבית מעט על מנת להקל על הציבור.

בתפילת ערבית בשנה שערב תשעה באב חל בשבת אין אומרים ויהי נעם ושאר מזמורים של מוצאי שבת (שו"ע תקנ"ב ב) אך אומרים 'אתה חוננתנו'.

הבדלה – בשנה שערב תשעה באב חל בשבת במוצאי שבת קודם מגילת איכה יברך החזן על הנר. ובמוצאי הצום יברכו על היין וברכת המבדיל ללא בשמים (שו"ע תקנ"א א).

ברכת הנר לנשים - נשים שאינן מגיעות לבית הכנסת יברכו במוצ"ש על הנר בביתם. ואשה חולה שמבדילה לעצמה במוצאי שבת על מנת לאכול, למנהג האשכנזים תברך על הנר רק לאחר הטעימה מהיין (שש"כ רסו כד. וראה יבי"א ד, כד ט).

הבדלה לפטורים מהתענית - הפטורים מהתענית יבדילו קודם אכילתם ובסמוך לה (כה"ח תקנו ט, הלח"ג כח יז) יש אומרים שלכתחילה יבדיל ב'חמר מדינה' כגון בירה (הלח"ג כח יח, הליכות שלמה תנג) יש אומרים שלכתחילה יבדיל על יין או מיץ ענבים וישתה כשיעור (חזו"ע שמ"ח) ולא יגידו את פסוקי ההצלחה. אין מברכים על הבשמים (שו"ע תקנו א) וביום גם לא על הנר.

חולה המבדיל יכול להוציא הבריאם ידי חובת הבדלה.

קריאת שמע על המיטה – בערב תשעה באב ואומרים קריאת שמע שעל המיטה עם כל הפסוקים, כיון שהם דרך תפילה. ולא אומר וידי. ויש מהאשכנזים שאומרים רק פרשה ראשונה, בידך אפקיד רוחי והמפיל (תורת המועדים בשם הגר"ק).

תיקון חצות - בלילה יש להשתדל ביותר ולומר תיקון חצות, ואומרים תיקון רחל בלבד (כה"ח תקנב סג)

דרך השינה - יש לאדם להצטער באופן משכבו בלילה זה, שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד. ויש ששוכבים על הקרקע ושמים אבן תחת ראשיהם (שו"ע ורמ"א תקנא א)

איסור אכילה ושתייה

אין לאכול ולשתות בתשעה באב, ואיסור זה אפילו בכלשהו (משנב תקסח ה) ואפילו מכניס לפיו על מנת לפלוט אסור (שו"ע תקסז א).

נשים בהריון – מעוברות חייבות מעיקר הדין להתענות בתשעה באב כמו ביום הכיפורים (שו"ד תקנ"ד ה) אולם אם הריונה קשה או שמרגשת חולשה מעט יותר מן הרגיל תאכל ותשתה כצרכה² (הליכות שלמה תג) ובספק תתחלנה את התענית, ואם תרגשנה שלא בטוב, ישתו לפי הצורך (אול"צ כט ב וכתב שיכולה להחליט בעצמה ע"פ הרגשתה).

אשה מניקה – מניקות חייבות מעיקר הדין בתענית (שו"ע סם) אמנם אם אין התינוק שלה רגיל בתחליפים וזקוק דווקא לחלב אמו, פטורה (הלח"ג כו ד. אול"צ כט סוף הערה ב). ולמעשה נהגו המניקות להתחיל את הצום עד שירגישו חולשה או חשש לחסרון חלב (הלח"ג סם. הליכות שלמה תנא)

אשה לאחר לידה - יולדת תוך שלשים יום ללידתה פטורה מהתענית. (שו"ע תקנ"ד ו) ויש מהאשכנזים המחמירים ביולדת לאחר שבעה שחשה בטוב להתחיל בתענית ולאכול כשמרגישה צער גדול (רמ"א שם, משנ"ב ט).

חולה - חולה שנחלש כל גופו אף על פי שאין בו סכנה פטור מהתענית (שו"ע שם, משנ"ב יא) וכן זקן שהתענית מזיקה לו. ואינם צריכים להחמיר שלא לאכול עד חצות (הליכות שלמה תנב).

חולים בתענית דחוייה - בשנה שתשעה באב נדחה יש להקל למעוברת אפילו במיחוש קצת וכן לחולה במיחוש קצת. (ביה"ל תקנ"ט ט) ובבוקר יש מקלים אפילו כשהרגשתה טובה (הליכות שלמה שם ד', יחזה דעת ג, מ אך כתב שנכון שתתענה עד חצות).

תרופות - אדם הנצרך לתרופות ואינו מרגיש חולשה כללית שפוטרת אותו מהצום, רשאי לקחת תרופות שטעמם רע. ואם צריך מים לבליעה יש שהתירו במעט מים כפי צורך הבליעה (הליכות שלמה תנא, חזו"ע רעט בעה"ק). ויש שכתבו שישתמש במים מרים כגון מים עם אבקת סודה לשתיה,

² בספר תורת היולדת עמ' רכא התיר לילודת ומעוברת אכילה ושתייה בהמגלובין 10, סחרתורת, לחץ בבטנה מהעובר, דפיקות לב, לחץ דם גבוה או נמוך וחלשה, חום גבוה, כאבי גרון חזקים.

תמצית תה מרוכזת, מי חילבה וכד' (אול"צ כט יא. פסת"ש תקסז ג). אך תרופה שטעמה ערב יש לכסות בנייר דק קודם שיבלענה (הליכות שלמה שם 13).

תענית לקטנים – קטנים פטורים מן התענית מהדין וימנעו מאכילת מעדנים. ויש שנהגו שמגיל תשע יצומו קצת שעות כדי לחנכם במצוות (כה"ח תקנד כג פסת"ש תקנד ט, הלח"ג כו ו. וכן החמירו בני תימן).

בעלי ברית – גם הורי הנימול המוהל והסנדק חייבים בתענית (משנ"ב תקנט לה). ובתענית דחוויה מפסיקים להתענות בשעת המנחה (שו"ע שם ט) ויש מקלים בדחוי גם בפדיון הבן (משנ"ב שם לה). ומנהג תימן להחמיר אף במילה.

צחצוח שיניים – גם המקלים לשטוף פיהם בשלוש תעניות ימנעו מזה בתשעה באב, ובמקום צער גדול כגון ריח ניכר מהפה יש מקלים במשחה ללא מים (מנחת יצחק ד קט. ונראה שהוא הדין במעט מי פה ובאופן שכופף ראשו שלא יגיע לגרונו).

בשמים בתשעה באב – בהבדלה ובמילה אין מריחים בשמים בתשעה באב (שו"ע תקנו א, תקנ"ט ז) וכן אין להריח בשמים כל היום כדי למעט בתענוג (משנ"ב תקנט כז, הלח"ג כו, נג, חזו"ע שמא) ויש מתירים (אול"צ כט כ ע" מג"א).

איסור רחיצה

איסור רחיצה – רחיצה אסורה בט' באב, ואפילו בצונן ואפילו להושיט אצבע במים, אסור (שו"ע תקנד ז)

רחיצה שלא להנאה – מי שנטפפו ידיו מותר לרחוץ במים את מקום הלכלוך על מנת להסירו כיון שאין זו רחיצה לתכלית של הנאה (שו"ע שם ה) ולכן גם אשה המכינה תבשילים מותר לרוחצם אף שירטבו גם ידיה (משנ"ב שם ט). וכן אדם שמתפנה מותר ב-'בידה' או במגבונים לחים על מנת לנקות את עצמו.

נטילת שחרית – בבוקר נוטלים ידיים עד מקום חיבור האצבעות לכף היד בלבד (שו"ע תקנד י). ולענין הברכה, למנהג הספרדים יברך כרגיל ולמנהג האשכנזים יברך רק לאחר שעשה צרכיו ולפני התפילה (משנ"ב כא). ולמנהג תימן כל שלא התלכלכו ידיו לא יטול.

לכלוך בעיניים – לכלוך שמצטבר בעיניים בזמן השינה מותר להעבירו במים, אם די במעט הלחות שנותרת באצבעות לאחר הניגוב, ינקה בהם. ואם נדרשת תוספת מים משתמש כנדרש (שו"ע שם יא)

מגבות לחות – בד שנרטב ונסחט באופן שאין בהם טופח על מנת להטפוח (כלומר שאם נעביר אותו על היד, לא תהיה ביד לחות מספקת להרטיב דבר נוסף) מותר להשתמש בהם בתשעה באב גם לרענון (רמ"א ורמ"א תקנד יד).

כהנים העולים לדוכן – נוטלים ידיהם כרגיל עד פרק כף היד כיון שאינה לתענוג (רמ"א תריג ג, אול"צ כט יב, חזו"ע רצ) ויש מחמירים עד סוף קשרי האצבעות (כה"ח קצח טל).

נטילה לסעודה – הפטורים מהתענית הנוטלים ידיהם לאכילה יטלו ידיהם כרגיל עד פרק היד כיון שהיא רחיצה לצורך מצווה (כה"ח תקנד נג, הליכות שלמה תנב, חזו"ע רצב)

רחצה לתינוק - תינוק שמקפידים לרחצו בכל יום מותר לרחצו גם בתשעה באב (ש"ע תרט"ז א) אך במציאות שכבר לא מקפידים ברחצה יומית יש לאסור (משנ"ב שם ג).

איסור סיכה

איסור סיכה - אין לסוך בתשעה באב להנאה בשמן או במשחה ואפילו חלק מגופו (ש"ע תקנד טו, משנב כח) ובכלל זה משחות למטרות קוסמטיות (פסת"ש תקנד יד).

סיכה לרפואה – מריחת משחה לצורך רפואי מותרת כיון שאינו מכויץ להנאה (ש"ע שם) אמנם קרם ידיים אסור כיון שבא לעדן את העור, אלא אם סובל מיובש שמביא לכאב בידיו (מקר"ק הריי בשם הרב נבצאל).

דיאודורנט – לרוב הפוסקים מותר להתיז על הגוף ספריי כנגד ריח רע היוצא מן הזיעה ואין זה בכלל איסור סיכה (חזו"ע רצה בהערות, הליכות שלמה תלב הערה 10) וכן מריחת חומר כנגד יתושים (פסת"ש שם) אך כשהכוונה רק להתבשם יש להחמיר (הלח"ג כו נג).

נעילת הסנדל

איסור נעילת סנדל - אסור לנעול בתשעה באב נעלי עור ואפילו אם העור רק בגפת הנעל (ש"ע טז) וכן אם הוא רק בסוליה אסור (משנ"ב לא).

קבקים – קבקים בהם יש פסי עור שמטרתן רק להחזיק את הרגל מותר ללכת בהם בתשעה באב, כיון שאין העור משמש להגן על הרגל. ואם תפקיד העור להגן אפילו נמצא על מיעוט מהנעל אסור (אול"צ כט טו, חזו"ע שא).

נעלים לקטנים – קטנים מותרים מהדין בנעילת הסנדל בתשעה באב וטוב לחנכם שינעלו נעלים שאינם של עור (חזו"ע שא. וכ"כ בשם הגרש"א. וכן מנהג תימן להחמיר)

נעלים שאינם של עור – כגון של בד גומי או פלסטיק מותר לנעול אפילו כשהם מגנים ונוחים (ש"ע תקנד טז) ויש שחששו להחמיר בזה כשאפשר (משנב תריד ה, הליכות שלמה תלג).

דינים נוספים הנוהגים בתשעה באב

קרבה לאשתו – בתשעה באב יש לנהוג דיני הרחקה ובכלל זה יש להפריד את המיטות (ש"ע תקנד יח) וכן יש לאסור חיבוק ונישוק כל היום (פסת"ש הערה 78) ונכון גם להמנע בליל תשעה באב ממוגע (משנ"ב לז) או להעביר חפצים מיד ליד (בא"ח דברים כג) ויש מחמירים גם ביום (הלח"ג כו כט).

מלאכה – מנהג ישראל שלא עושים מלאכה בתשעה באב כדי שלא להסיח דעתו מהאבלות ואיסור זה הוא מהדין עד חצות היום (רמא תקנד כב) אמנם טוב להחמיר בזה כל היום כולו (הלח"ג כו לז, ליק"ץ 582) ובכלל האיסור גם מכירה בחנויות (ש"ע תקנד"ב כב) למעט מוצרי מזון (כה"ח קו).

מקום הפסד - מלאכה או מו"מ שאם לא יעשנה יגרם הפסד או נזק מותר לעשותם (ש"ע שם כג)

לימוד תורה – אסור בתשעה באב לעסוק בתורה כיון שהיא משמחת את לב האדם. אמנם דברים מצערים כגון ספר איכה ואיוב, נבואות התוכחה שבירמיה וגמרא מסכת מועד קטן פרק שלישי מותר ללומדם עם פירושיהם (ש"ע תקנד ב) וכן אגדות החורבן שבתלמוד (משנ"ב שם ט. והם נמצאות

בגטין נה: עד דף נח. ובסנהדרין צו: עד קד). וכן מותר ללמוד הלכות הנוגעות לתשעה באב ולאבילות (שו"ע יוד שפד ד).

היסטוריה של פורענות - ספרים המתארים את המאורעות הקשות שעברו על כלל ישראל בשנות גלותם כגון השואה האיזומה מותר ללומדם (פסת"ש תקנד ב).

לימוד מוסר - לימוד מוסר המביא את האדם לתקן דרכיו, יש שהתירו (חזו"ע שטז, פסת"ש שם) ויש שכתבו להמנע בשל הפסוקים ומאמרי חז"ל המצויים בהם (אול"צ כט א, הגרח"ק והגר"ש דבליצקי בספר רבבות אפרים א שפו) ולכלל הדעות יש לאסור בספרים המסתעפים מענין לענין ומביאים ביאורי פסוקים המביאים לשמחה (חזו"ע שם בהערה).

חוק לישראל - גם הרגיל לקרוא חוק לישראל בכל יום או לימוד קבוע אחר לא יקראנו בתשעה באב אלא ישרים אותו למחרת (כה"ח יט) הוא הדין בקביעות תהילים (שם כ) ויש מתירים קריאת תהילים לאדם שרגיל בזה בכל יום (הליכות שלמה תלו).

עיתונים - אין לקרוא עיתונים וכתבי עת וספרי הסטוריה, מדע וחכמה וכדו' אלא אחר חצות ובדרך ארעי בהעברה בעלמא. אבל לימוד בהם וכפרט אם יש לו עונג מזה בודאי אסור (פסת"ש תקנד א) וכ"ש שאין לשחק משחקי מחשב או לראות סרטים שאינם מעניין הדברים המותרים בלימוד בתשעה באב.

עישון - נכון שלא לעשן כלל בתשעה באב. ומי שדחוק לו ומורגל בו ביותר יש להקל אחר חצות ובצנעא (משנ"ב תקנה ח, וביחוד ה לט התיר בצער גדול גם קודם חצות).

אמירת שלום - אין לומר 'שלום' לחבירו בתשעה באב וכן לא 'בוקר טוב' וכדומה. ואם ברכו אותו לשלום יענה בשפה רפה (שו"ע תקנ"ד כ, משנ"ב מא)

ישיבה על כסא - אין לשבת על כסא רגיל בתשעה באב אלא יושבים על הארץ כאבלים עד חצות היום (ולספרדים חצי שעה אחר חצות שהוא זמן מנחה. ולמנהג תימן עד לתפילת המנחה בפועל) וטוב שלא ישב ממש על הארץ אלא ישים תחתיו בד או מזרון נמוך מטפח (הלח"ג כו מד, ילקו"י 582). לזקן או תשוש כח ניתן להקל לכל הדעות בשרפרף נמוך עד ג' טפחים (ילקו"י שם) ויש שהתירו להם בשעת צורך גם על כסא רגיל (פסת"ש תקנד ד). ויש שהקלו לכל אדם בכסא שנמוך מגובהו של כסא רגיל או שהוא הפוך (הליכות שלמה תלו 25. אורחות רבינו ב קעא יד).

טיול - אין לטייל ברחובות בתשעה באב שלא יבואו לקלות ראש ולא יסוחו דעתם מן האבלות (שו"ע תקנד כא)

משחק עם תינוק - אין להשתעשע עם תינוק או לקחת אותו לחיקו בתשעה באב ואם הוא לצורך התינוק שבוכה מותר (שו"ע יו"ד שצא א, חזו"ע שלג).

מנהגים הנמשכים בעשירי באב

כיון שעיקרה של השריפה היה ב'י' באב מנהג כשר להמשיך חלק מהאיסורים גם ביום זה.

אכילת בשר - למנהג הספרדים נמנעו מאכילת בשר ביום י' באב עד סוף היום (שו"ע תקנ"ח א) ולמנהג אשכנז עד חצות היום (רמ"א שם) אמנם מנהג תימן להתיר אף במוצאי תשעה באב (שו"ע המקוצר קה, כג)

בשר לחולה - חולה או יולדת מותרים בבשר ויין מליל עשירי. כיון שאינו אלא מנהג לא מחמירם עליהם (כה"ח תקנח, יא).

שאר איסורים בעשירי באב - למנהג האשכנזים נמנעים גם מכביסה, רחצה ותספורת ביום י' באב (משנ"ב שם ג. למעט כשחל ביום חמישי) אך מקלים בהכל מחצות היום (רמ"א שם). והספרדים מקלים באלו מהערב.

שהחיינו בעשירי - נכון להזהר מלומר ברכת שהחיינו בכל יום עשירי באב (כה"ח תקנח ח, קיצוש"ע קכד, כ, אול"צ כה, ג, חזו"ע קכט)

כלי נגינה — יש להמנע משמיעת כלי נגינה ביום עשירי באב (הלח"ג כט, ה, איש מצליח תקנח 3), ומנהג זה חמור מאכילת בשר (מג"א תקנ"ח א) והמקל אחר חצות יש לו על מה לסמוך (משנ"ב שם ב, כה"ח ה).

כשהתענית דחויה - בשנה שהתענית דחויה אין מתקיימים דינים אלה ביום י"א באב. ומנהג הספרדים להקל גם באכילת בשר במוצאי הצום (שעה"כ פט, ג במעשה מהרח"ו, אול"צ כט, כו. חזו"ע עמ' תיד בהערה). ומנהג האשכנזים להחמיר בזה (רמ"א תקנ"ח א).